

Mojzesné dr. Székely Katalin⁷

**„RENDEZNI VÉGRE KÖZÖS DOLGAINKAT”
– TÁJÉKOZÓDÁS A VILÁGBAN,
ELIGAZODÁS A KÖRNYEZETBEN,
ÖNISMERET**

„TO ARRANGE OUR COMMON ISSUES” – GATHERING INFORMATION ABOUT THE WORLD, ORIENTATION IN THE ENVIRONMENT, SELF-KNOWLEDGE

Abstract

According to the statement of the author there is no social co-existence without building connections. That is why she thinks that it is worthwhile to examine the main characteristics of verbal and non-verbal communication in connection with the interregional cooperation. The author highlighted two main elements: celebrations and donation as special features of our everyday life, both are important because they help us to endure the problems in everyday life.

Bevezetés

Vannak időszakok, amikor leértékelődnek a szavak. Talán Kodolányi beszélt erről 1943-ban a Szárszói konferencián. De Ortegától is tudjuk, ennek ellenére, milyen nagy az írástudók felelőssége, valamint minden felnőtté. Magam mindig is így éltem meg értelmiségi szerepemet, kutatói és tanári hivatásomat. De szülőként és nagyszülőként is felelősséget érzek a gyerekek, a fiatalok iránt. Ezért fogadtam örömmel, hogy részese lehetek egy olyan pályázatnak, amely egyetemistákról és nekik szól. Azokkal döntöttünk úgy, hogy gondolatainkat kötetbe foglaljuk, akikkel a most záródó HURO pályázatban részt vettünk

Egyszer amúgy is úgy érzi az ember, eljött az összegzés ideje. Az idő egyébként is elhanyagolt kérdés a generációknak átadott tanulságok

⁷ Mojzesné dr. Székely Katalin egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar

között. Pedig alapvető annak tudatosítása, hogy jól élünk vele/benne. Nem ismerjük a nekünk adott hosszát. Ráadásul a társadalom tagoltsága ebben is kifejeződik. Van, aki rendelkezik az idejével, van aki a másokéval is és van, aki a sajátjával sem. Arra érdemes szociológus szerint három időnk van: biológiai – ez a korunk, történelmi – milyen traumák értek minket életünk során, végül a társadalmi idő – melyik társadalmi rétegben éljük meg mindezt. (Losonczi, 2009) az idő súlyát az adja, hogy nem ismerjük a végét. Ehhez kell mérni lehetőségeinket. Borús bevezetőnek tűnik, de reális problémáról van szó.

Aki hivatásában a társadalommal „bíbelődik” és szerepe van az ifjúság képzésében gondolkodásában eljut odáig, hogy a világ értelmezéséhez sarkkövek alakulnak ki benne. Ezek bármilyen téma megragadásakor kiindulópontot jelentenek és számomra is nagyon fontosak. Úgy érzem, erről szólni kell, mert tudom, hogy egy részük olyan szellemi közkinccs – mondhatnánk közhely, már-már evidencia – amelynek eredete megfejthetetlen. Más részük felfogásunkból eredő életelv, vagy saját gondolat is, vagy azzá vált. Összegyűjtöttem a legfontosabbakat. Miután két kurzus programját dolgoztam ki és adtam elő a határ mindkét oldalán (ittthon Hajdúböszörményben és Nagyváradon). Ehhez mértem a már említett szélesebb társadalmi összefüggéseket, a legfontosabbakat. Az egyik kurzus: A kultúra, hagyomány, magatartás... kérdéseit elemezte a határ két oldalán. A másik: Az önkéntes munka lehetősége, értéke... és ehhez kapcsolva az ifjúság és a politika kérdései.

Ezek a következők:

- A társadalom minősége a mindenkori felnőtt társadalom felelőssége.
- A „simogatni az ifjúság fejét” gondolat, vagyis a legnagyobb kincsünk a gyermek és az ifjúság.
- Ahhoz, hogy egy társadalom működőképes legyen, valamennyire meg kell szervezni. Ha túl szervezik, nem jó benne élni és diktatúrához vezet. Ha alulszervezik, nem lehet benne élni és anarchiához vezet. Ezért nagy az uralmon levők – és mindnyájunk – felelőssége.
- Az emberiség együttélésre van „ítélve” és ez nem választás kérdése (globalizáció, európaiság).
- A társadalom a generációk folytonosságában újul meg.
- A kiszolgáltatottság és megalázottság nem méltó emberhez.
- Elengedhetetlen szükségletek: szolidaritás, biztonság/bizalom, egészség, melyek nálunk apadóban vannak.

Van közünk egymáshoz

Nagy dilemma, mi az, amit a szociológus korlátozott terjedelemben elengedhetetlen tudásnak tekintsen, ha szabadon dönthet ebben. Ettől nagyobb felelősség az, hogy szemléletével milyen irányba mozdítja diákjai gondolkodását. Talán felmentést ad, ha hangsúlyt kap lezáratlan viták esetén azok ismertetése, személyesen pedig az érvelés és a szabad véleménynyilvánítás.

A társadalmat az érthetőség kedvéért bonyolult emberi viszonyok összességeként tekintettük. Végigtekintettünk az emberiség történetén és azt láttuk, hogy az ősi egyenlőséget leszámítva az összetartozó közösségek tagolódnak és három jellemzőjük van: a kialakult szerkezet állandósága, a benne elfoglalt helyek örökölhetősége és a hierarchia – a mai modern társadalmakban is. Az alá-fölé rendeltség, az egyenlőtlenség és a belőle fakadó hátrány megítélése máig le nem zárt vita tárgya. A javakhoz való viszony eltérései jól mutatják ennek indokoltságát. Magam, ha javakat mondok, anyagi, szellemi és hatalmi javakra gondolok. A leglátványosabb az anyagi javak hozzáféréseinek szakadéka – a luxus és a szegénység. A legérdekesebb a nemek közötti egyenlőtlenség, ahol egy biológiai-fiziológiai különbség válik társadalmi hátránnyá a nők számára, évszázadokig. (Kaari Utrio, 1999) Vállalt feladatunk a tárgyalt téma miatt a demográfiai szerkezet másik dimenziója volt lényeges: a gyermek- és az ifjúkor. Térségünkben jelentős maradt a települési hátrány is.

Nem csak a történeti áttekintés, hanem a jelenbeli állapot is fontos. Meglátásom szerint segíti az érthetőséget az a megvilágítás, mely szerint:

- létezik a „fent” (nevezzük elitnek), ahol előnyök előnyökkel kapcsolódnak össze,
- van a „közép” csoport, itt előnyök hátrányokkal fonódnak egybe,
- végül „lent”-ről beszélhetünk, ahol hátrányok hátrányokkal szövetkeznek és önerőből nehéz, ha nem lehetetlen feljebb emelkedni.

Nyilvánvaló, hogy a modernizációban kialakult egyenlőtlen társadalmi fejlődés következtében a népek, társadalmak belső arányai változatosak a fentieket illetően. Ahhoz, hogy az ember tudatos polgárrá váljon, ennyi társadalomismeretet tudnia kell, bármi a státusa. De értelmiségi jelöltek esetében ettől árnyaltabb tudásra és határozottabb

attitűdre gondolok. Megpróbáltam a korábbiakban végiggondolni, hogyan tipizálhatnám a társadalomismeretet. Amire jutottam:

- a. Tájékozódás a világban, mely időbeli (múlt ismeret) elsősorban identitásunk miatt fontos és térbeli (másokkal együtt vagyunk a „térképen”) és így messzi nem is olyan messzi.
- b. Eligazodás a környezetünkben, környezetnek tekintve minden kis közösséget, amelyhez tartozunk. Ezek közül ugyan kiemelkedik a család és az intézmények, de a spontán közösségek is fontosak.
- c. Önismeret, mely kevésbé a szociológia, inkább a pszichológia tárgya, felségterülete, de nekünk is van mondanivalónk, hogy kudarokat lehessen elkerülni és sikereket elérni ennek birtokában. .

Ha magasról nézzük, a társadalom, az életmód és a kultúra nagyjából lefedik egymást, de csak nagyjából mindhárom fogalom és valóság az egy közösséghez tartozók összességére vonatkozik. De míg a társadalom makrocsoportok árnyalt szerkezete, az életmód – mely éppen az előbbiek miatt rétegekötött – ennek a sokaságnak a szükséglet-kielégítését jelentő cselekvési és magatartási rendszer. Talán a kifejezés nem is elég korszerű, de beleette magát a magyar szakmai nyelvbe és eredményei is jelentősek. (Szalai, Szántó, Losonczy, Utasi stb.)

A kultúra a szociológiában és a társadalomtudományokban általában is sokféle értelmezést megért és ma is vitatják. Egyet azonban minden megközelítés elismer – a kultúra jelentőségét a társadalmak életében, a múlt és jelen kapcsolódásában, a fennmaradásunkban. Mannheim-től Braudelen át Eliasig, Hankisstól Vitányin át Gombárig. Sok nívós irodalmat tekint át a szakember és nem jut nyugvópontra, miközben több dimenzióban volna jó eligazodni.

Az egyik értelmezési kérdés a civilizáció és kultúra körül bontakozott ki. Anélkül, hogy elmélyednénk magas elméleti diskurzusokban, annyit le kellene írni, milyen irányzatok vannak. Az egyik a kettőt azonosnak, szinonimáknak tekinti. Mások a civilizációba bennfoglalják a kultúrát, ellenérvelők a kultúrába foglalják a civilizációt. Megint mások megkülönböztetik a kettőt, netán szembeállítják egymással. Vannak, akik elnevezésbeli problémát látnak benne vagy térségi különbségeket.

Mindkettő vagy együtt a kettő is hozzájárult ahhoz, hogy a biológiai lény a szocializációban társadalmi lényé vált.

Magam a megértés végett és az analízis szintén a külön értelmezést vallom, amely lehet az én tévedésem. A civilizációt elsősorban egyetemes anyagi-technikai értéknek tekintem, amely az emberiség kényelmét szolgálja és fokozatai vannak (civilizálatlan, civilizált). Idő és pénz kérdése az elérés.

A kultúra (colere=művelni) megítélésem szerint elsősorban szellem érték (nyelv, erkölcs, vallás, hit, hagyomány, művészet, tudomány, irodalom stb.) és funkcióját tekintve integrál és fenntart egy közösséget és nincsenek fokozatai. Nem minőségében, hanem másságában van a különbözősége. Előítéletes régiókban ezt különösen fontos hangsúlyozni, ahol ráadásul kettős, sőt hármas identitást is megélnék az emberek. De nehezen viselik a többiek másságát. Ebben a határmenti régióban (magyar-román esetünkben) munkája során is érzékeli az ember. 22 éve óraadóként tanítok a Nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen, de voltam óraadó tanár 15 évig Hajdúböszörményi Főiskolán is és munkahelyemen, a Kossuth Egyetemen is összegyűltek 50 év alatt a tapasztalataim. Természetesen a gyakorlatban átfonja egymást a két fogalom, illetve az anyagi-technikai értékek is a szellem termékei és fordítva. A szellemet is fogva tartja a civilizáció.

Attól sem tekinthetünk el, hogy a kultúra szubkultúra is és ennek kezelése, napi társadalmi következményei, a velük való együttélés okán is vannak teendői az értelmiségnek és a politikának is. Ha kitágítjuk a vizsgálódást a globalizációval összefüggésben, már a 70-es években felvetődött a civilizáció-kultúra globalizációs, nemzeti és rétegtudat kötöttsége, illetve értékei (Escarpit, 1973)

A multikultúra sokszínűsége, pozitív kicsengésű megvilágítása más irányú vitát is megnyitott: mit tesz a globalizáció és az európai egységülés a nemzeti kultúrákkal, erősíti vagy gyengíti azokat? Van-e globalizációs civilizáció és abban megőrizhető-e a különbözőség? (Gombár, Lengyel 2000)

„Magyar vagyok, de európai...”

József Attilával együtt ugyanezt gondolom, érzem. Nem gond világpolgárnak és hazafinak egyszerre lenem. Ez nem jelenti azt, hogy ne érteném azok dilemmáját, akik ezt másképp látják és érzik. Szocioló-

giatörténetet tanítva ébredtem rá, hogy már a 18. században született javaslat az Európai Köztársaságról. (Henri de Saint Simon, 1963)

De Európa történetét nézve is az látjuk: közlekedések és távolodások váltakoztak az évszázadok során. Az utóbbi években megjelent Európa-könyvek eleven és izgató, aggódó és reményteli sorokat egyáltalán leírnak. Komoly tábora van annak, hogy ha pl. az Európai Unió nem jön létre, a létét megkérdőjelező generációk meg sem születtek volna. Igen, a vágyott béke bekövetkezett és ez nagy érték. Az aktuális kérdések és a felgyorsult változások – melyek mögött az attitűdváltás nyilván elmaradt, a veszélyérzet pedig megnőtt – kiváltották a szakemberek aktivitását és kíváncsiságát. Ontják a szakemberek a könyveket. Hogyan alakítja át életünket a globalizáció? (Anthony Giddens, 2000) Mennyi globalizációt bír el az ember? (Rüdiger Safranski, 2004) Van, aki Európa történelméről mesél. (Jacques le Goff, 2003) Mások a sokszínű Európát mutatják be. (Emma Hartly, 2006)

Hasonló és ellentmondásaival együtt is figyelemreméltó a rendszerváltást követő hazai szakmai érdeklődés mind a nemzeti, mind a nemzetközi fordulatok ideológiák és történések iránt. Személyesen két elemzés készített gondolkodásra, a szakma két elismert tudósa tollából. Ilyen a Nemzet által homályosan (Csepeli György, 1992), és az okos, szellemes Proletár reneszánsz. (Hankiss Elemér, 1999)

Segítenek megérteni a nemzetté válás történeti útját és felvillantják a nemzetközi jelenségeket, a szerveződésekhez való csatlakozások ellentmondásos fogadását, hazai jelenségeit. Csepeli vizsgálatában ugyan a megkérdezettek 56%-a jelentősnek tartotta a nemzethez tartozást, de nem volt bennük bezárkózás vagy nemzetféltés. 55% mindkét irányt realitásnak vélte, 36% „nemezetköziesedést” jósol a rendszerváltás éveiben (Csepeli György, 1992, 155)

Nagyon jellemzőnek találom a változások és azok értelmezése, értékelése során a szakmai szókincs változásait. 10 éve még a modernizáció keretében mertem értelmezni a világ jelenségeit. Centrum-periféria, szerves-szervetlen fejlődés, adaptáció-másolás, civilizáció-kultúra fogalmakkal ragadtuk meg azt a folyamatot, amelyet korszerűsödésnek, változásnak, haladásnak véltünk. Ugyanazt ragadtuk meg ezekkel: felvenni a kor ritmusát, bekapcsolódni a világfolyamatokba, követni az érdekes külföldi mintákat. Mindezek társadalmi feltétele a szaktudás, működőképes intézmények, attitűdváltás és az emberi kapcsolatok minőségének változása.

A modernizáció már feledésbe merült, a posztmodern még meg sem fejtettük és a globalizációhoz érkeztünk. Domináns az a vélemény, hogy nincs más alternatíva. Világméretű veszélyekkel kell szembenézni, melyek egy részével a természet fenyeget (lehűlés, felmelegedés, éhezés, katasztrófák), más részüket magunk okozzuk (túlterhelés, túlfogyasztás, rossz szokások, deviancia, előítélet).

Együtt érdemes velük szembenézni. Azt is állítom ezzel, hogy a globalizáció nem pusztán nemzetek közötti/feletti gazdasági intézmény, hanem ökológiai probléma megelőző törekvés és kulturális, politikai kérdésekben is túlmutat a nemzeten, államokon. Ilyen kifejezések kísérik útját, mint multikultúra, globális szolidaritás, világtársadalom. Mellette hangsúlyt kap a nemzeti sajátosságok megtartása és a különbözőség megőrzésére méltó értéként kezelése. (Gombár, 2000)

Az is közkinccsé vált megállapítás, hogy az állam vagy nemzet túl kicsi a nagy problémák megoldásához és túl nagy a régió, település és a kis közösség ügyeinek elrendezéséhez. Ennek belátása, felismerése is sokféle megoldás esélyeit veti fel. Vannak, akik dramatizálják és vannak, akik idealizálják a „világtársadalom” esélyét. Kétségtelen, hogy egy új paradigma rizikót is, kihívást is jelent. Térségünkben bonyolítja a helyzetet, hogy nem csak a külső, hanem a belső helyzet is lényegében változott meg.

Ezért gondoltunk arra, hogy ha változatosan is, de szólnunk kell a hazai rendszerváltásról. Ingoványos területre lép ezzel a szociológus amiatt, hogy nem szakértő. De nem is kell ilyen mélységekig elmenni.

Az első kérdés, miért is bomlott fel az államszocialista rendszer?

A szovjetunió felbomlása, az ezzel járó nemzetközi orientáció váltás, a korábban említett globalizáció önmagában is komoly változások indikátora. Ennél persze sokkal nehezebb belső események történtek. Mint oly sokszor, társadalmi feszültségek és bajok előre nem jelzik, mikor robbannak. A hatékonytalan gazdaság, a stabilan meglévő szegénység, a deviáns jelenségek, az erőltetett közösségek korlátai, a nemzeti identitás és függetlenség iránti igény, az életnívó romlása, a vágy egy demokratikusan berendezett politikai rendszerre több más okkal együtt váratlanul és gyorsan átlépte a radikális reform elképzelést és rendszerváltást hozott. A Beke Kata könyv cím a „Jézus Mária győztünk” adja vissza a meglepő és a felelősséget tekintve nyomasztó, ám a tömegekben reményt keltő hangulatot

Azt remélte a társadalom, hogy gyors és látványos változások történnek. Ma már tudjuk, hogy ez nehezebb szülés. A hazai tőkehiány a politikai kultúra hiánya, koncepció zavar, a tömegesé és tartóssá váló munkanélküliség, a hajléktalanság, a gyanakvás és a háritások, a bizalmatlanság ellentmondásos eredményt hoztak. Mára súlyosabb problémát látok, de erről kitűnő és hozzáértő emberek érdemi elemzéseket adnak a sok szempontból kettészakadt hazáról, a megosztott szekértáboros értelmiséggel. Minden este a szeretet hiány csökkentette a szolidaritást, a biztonság hiánya apasztotta a bizalmat, az egészség hiánya illetve a beteg társadalom elvett az életeréből és a reményekből. A közügyektől eltávolodtak sokan lent és ami súlyosabb fent is. Feszült fáradt a társadalom a terhek a gyengéket sújtják –sokak szerint magára maradt a társadalom.

A második kérdés, mennyiben történt meg a rendszerváltás?

Csak a tendenciákat jelöljük meg. A gazdaságban elindult és bukdácsolva létrejött a polgárosodás elemi mozgatója, a magántulajdonon alapuló piacgazdaság a nemzetközi tőke bevonásával. A politikai rendszer lényegében átalakult: több pártrendszeren nyugvó, szabad választásokkal demokratikusnak mondható intézményrendszer indult útjára. A változó társadalom szerkezetében megjelent a polgárság (náluk vállalkozóknak jelöli őket a köznyelv). Gyakran megtörténik, hogy ez tőke és szellemi tőke híján kényszervállalkozás lett. Ezzel együtt egy új, bérmunkás réteg is alakult. Ha egyáltalán jó kifejezés a „szociális rendszerváltás”, értjük ezt úgy, hogy mindenki szerény nívón, emberhez méltó módon élhesse mindennapjait, ez koránt sem következett be. Beszélhetnénk a kultúráról is, de ez nagyobb ívű elemzést kíván. Sok a rosszízű tapasztalás, féltő, hogy a politika esz-közévé válik, de legalábbis nem értik egymás nyelvét.

A kultúra, hagyomány... kurzus utolsó rövid része azért került be programba és beszélgetésünkbe, mert a kultúra viselkedési kultúra is. A társaságképes viselkedés – az illetan – megkönnyíti a kapcsolatteremtést, szabályozza a viselkedést. Ezzel is beilleszkedünk a társadalomba. Persze nem mindenki teszi ezt, mert vagy nem tudja, vagy nem akarja ezeket a szokásokat, szabályokat betartani.

Bravúrosan és szellemesen mutatja be Elias illetani könyvek elemzésével – a középkortól a 20. század harmadáig, hogyan nő meg az ember szégyenérzetének a küszöbe azzal az igénnyel, hogy másoknak

megfeleljen. Mindezt több száz év illemtani könyveinek elemzésével illusztrálja: asztali szokások, az evés, a kés és a villa használata, az orrtörés, a köpködés, a hálószobában való viselkedés, a természetes szükségletek nyilvánossága okán. Megtudjuk, hogyan kell ülni, valakit üdvözölni, társalogni. (Elias, 1987) Ebben az értelemben szerinte a civilizáció az emberi viselkedés sajátos megváltozása. Minden esetben felismerhető ezekben az adott társadalom hierarchiája is.

Hallatlanul érdekes és érdeklődésre számot tartó ilyen szempontból felvillantani Hall: Rejtett dimenziók művét, amelyből kiderül, hogy milyenek a németek, a franciák, az angolok, a japánok és az arabok? Világossá válik a népek kulturális mintáinak és örökölt hagyományainak különbsége és gondolkodásuk mássága is. A szerző képes társadalmi háttérrel láttatni a térbeli dimenzióval is, centiméter pontossággal illusztrálva a távolságot az emberek között. Bemutatja a bizalmas, a személyes, a társasági és a nyilvános távolság finomságait és jelentőségét. (Hall, 1996)

Miközben mi emberek sokkal jobban hasonlítunk, mint különbözünk, izgalmas a szellemes és jellemző különbségeket látni népek, nemzetek között a viselkedési kultúrában.

A viselkedés mai problémái, a durva beszéd, az agresszivitás, a tisztelet és az intimitás hiánya, a türelmetlenség, lekezelés indokolják, hogy szó essék erről.

Része a jelenségnek a kommunikáció és az ezt befolyásoló tömegkommunikáció. A kapcsolatteremtés nélkül nincs társadalmi együttélés. Ezért gondoltam, hogy tekintsük át és ismerjük meg a verbális és nem verbális kommunikációt, részben gyakoroljuk is. A Szó-beszéd (Alan Pease-Alan Garner, 1989) és a Testbeszéd (Alan Pease, 1981) humoros és szellemes példái, illusztrációi nekünk is megszerezték a napi vidámságot és örömet.

Bővebben két elemet emeltünk ki: az ünnepeket és az ajándékozást. Az elsőt azért, mert a gondokkal teli hétköznapokat nehéz lenne elviselni üdítő ünnepek nélkül. A feltöltődés, regenerálódás, szóval az értékesen eltöltött szabadidő és szórakozás, pihenés tudatosítása fontos érték. Végülis nem csak munkával él az ember. Az emberiséget nem ejtették a fejére. Ünnepeket talált ki magának. Már az ókori Rómában 180 ünnepnapot tartottak számon. A „sötét” középkorban is 100-nál több volt az ilyen nap. Szerzők szerint a hétköznap ünnepek nélkül olyan lenne, mint a hosszú országút fogadók nélkül. (Erdei-Zolnai, 1969)

Ezt nevezi a kérdés szakembere ünnepnap tudásnak: tudni örömet szerezni és örömet fogadni. (Ferge Zsuzsa, 1984) Vannak aggódó hangok, hogy mára kiüresedtek az ünnepek, dominál a külsőség és a látvány, kevés az átélés, igazi vidámság nincs.

Az ünnep része a szeretet, figyelmességet üzenő gesztus az ajándékozás is. A történelem során több ajándékozási típus jelent meg. Ilyenek: a kötelező, a hivatalos, az illendő és végül a szívből jövő ajándék. Az utóbbit tekintjük igazi örömforrásnak.

„Simogatni az ifjúság fejét..”

A következőkben az Önkéntes munka és lehetőségei...okán az ifjúság szempontjából gondolkodtunk el azon, hogy megkerülhetetlen a gyerek társadalomnak és az ifjúságnak illetve a politikai rendszer értelmezésének beemelése írásunkba. Az előzményekből következik: ifjúsággal foglalkozó közegben feltételezhető az a felelősség és törekvés, amellyel segítjük felnőtté válásukat a gyermekvédelemtől a helyzetbe hozásukig.

Ha értelmiség jelöltekről beszélünk – ráadásul a határ két oldalán előkről – akkor személyiségük alakítása és a hivatásra való felkészítés a kötelességünk. Jó volna tudni, hogy ezzel segítjük jövőjüket, a hatalom birtokosai pedig biztosítják ezt a jövőt. Hiszen végül is a következő évtizedek szellemi elitjéről van szó. Személyesen önismeretük, identitásuk azon is múlik, hogy mi segítjük-e ebbe n őket. Nekünk sem mindegy, mit hagyunk rájuk. Vajon „áldó imádság mellett mondják el szent neveinket” (Petőfi), vagy azért kell imádkoznunk, hogy: „az utódok ahogy nőnek, ne átkozzák a temetőket” (Tvardovszkij).

A történelem nem kényeztette el sem a gyermekeket, sem az ifjúságot. A kisgyermek korból századokon át egyenesen a munkás felnőtt korba léptek. A szakma szerint voltak családba zárva, termelésbe kényszerítve és voltak fogyasztásba hajszolva. Tudjuk a magyar vizsgálatakból, hogy egyharmaduk esélytelen, mert nem piacképes. (Gazsó-Laki, 2004) Gondoljuk, ideje érdekeltté tenni őket dolgaik elrendezésében, segíteni önismeretüket, politikai döntéseket sürgetni érdekükben. Fontos tehát ismerni, hogyan érzik magukat, látnak-e elérhető célokat, van-e jövőképük, miért vannak távol a közügyektől, miért érdektelenek a politika iránt (a polis értelmében)? Ezekről szólnak az utóbbi kutatók is. (Ifjúság 2000, 2004, 2008)

Rövid összegzésekben az alábbi kérdésekről szólunk:

- a demográfiai szerkezeten belül a gyermekkorról és az ifjúságról,
- az ifjúságszociológiáról, a nemzetközi és hazai ifjúságkutatásokról,
- a szocializációról, ahol társadalmi lénygé válunk,
- amit átadunk a szocializációban: értékek, normák, szerepek,
- a politikai rendszerről,
- végül a civilségről, önkéntes munkáról.

A szociális szakmában járatos a kiegészítő problémájával naponta szembekerülő, hivatásuk magaslatán álló kollégáink talán hitelesebb tapasztalati képet tudnának nálamnál adni a mai magyar családok azon részéről, ahol és ahonnan érkeznek a nem kívánatos gyerekek. Jobban belelátnak a formálisan „ép” családok gondjaiba is. Jó volna inspirálni ezeket a gyakorló szakembereket, hogy ragadjanak tollat időnként. A felderítő vizsgálatok körét gyarapíthatnánk. Netán épüljenek be az egyetemek oktató gárdájába és vegyenek részt az értelmiség képzésében. Valamint sokkal szervezettebb összehangolásra volna szükség – a jó példák miatt.

1. Gyermekkor

A demográfiai szerkezet – főként a kor és nem szerinti megoszlás – azért is érdekes, mert biológiai-fiziológiai különbségnek lettek társadalmi következményei. Ezekről nem kívánok szólni, de arról a tényről igen, hogy az emberiség történetében változó gyermekfelfogások éltek, de ezzel lényegében a 60-as években kezdtek foglalkozni a kutatók: Aries, Pollock, Piage, Erikson és sokan mások. A középkorban pl. a társadalom fele gyermek volt, mégsem ragadta magával a róluk való kutatói érdeklődést. Most is vitatott kérdés, volt-e egyáltalán gyermekkor és ha igen, jó volt-e gyerekeknek lenni? A domináns állásfoglalás a felé mutat, hogy a válasz nem – mindkét kérdésre. Az volt az elv, hogy a gyermekkor nem élvezni, hanem elviselni és túlélni kell. Hosszú cselemőkor után a munka világában találták magukat.

A „Gyermekkor története” szöveggyűjtemény igazán nívós és izgalmas tanulmányai arról győznek meg, hogy nem lehet mai szemmel nézni az akkori szülő-gyermek kapcsolatra. A gyermek inkább teher volt és veszélyeztette a többiek életésélyeit. Így is sokan meghaltak. A 17. és 18.

században 1000 csecsemőből 169 születéskor meghalt. Olyan állítás is van, hogy a gyermekek 33, de akár 90%-a meghalt egy éves kora előtt. (Pukánszky-Vajda, 1998, 321) Ezzel együtt a születés a női élet központi eseménye volt. De a gyermekek szükségleteinek felismerése, megértésük, együttérzésük csak mára történik meg. Mint írják, nem a szülői szeretet, hanem az emocionális érettség hiányzott egy olyan korban, maikor a felnőtteket is sok brutalitás érte. A trend végül is a közeledés a felnőtt-gyermek között. A végeredmény, hogy a gyermek örömforrás lett. (Pukánszky-Vajda, 1998) Ehhez a nőkérdésnek, a nemek viszonyának, a szülői szerepeknek és a tudománynak is be kellett érnie. A hazai kutatók is megsokasodtak az említett szerzőkön túl is.

Nagy utat járt be a gyermekkép és a megítélés a történelem során, míg eljutott a rituális gyermekgyilkosságoktól a gyermekjogok nemzetközi deklarálásáig. A Gyermekek jogairól szóló New York-i egyezmény közhelyesen szólva a deklarációk birodalmában mérföldkő.

2. Ifjúság és ifjúságkutatás

Paraszt nagyapámtól tudom, hogy fiatalnak lenni nem érdem, hanem állapot. Csak azt nem tudtam és Ő sem, hogy egy szociológus veszett el benne. Statisztikailag persze könnyen definiálható, kit tekintünk fiatalnak. Általában azt az azonos évjáratot, makrocsoportot, amely 14/18 és 30 év között van. A korszakolás eltérő és a népesedési arányok nagyon fontosak és jellemzőek egy társadalom életében a születésekkel és halálózással együtt. Az értelmezések is sokszínűek, több tudomány is felségterületének tekinti az ifjúságot. Csak a felsorolás igényével tekintjük át:

- egységesnek látszó makrotársadalmi csoport,
- azonos évjáratok összessége,
- önálló társadalmi réteg,
- a társadalom tagolása szerint belül differenciált csoport (nem, kor, státus stb.),
- átmenet a gyermekkorból a felnőtt korba,
- közös élményanyagot hordozó együttes,
- a társadalmi megújulást szimbolizáló réteg,
- új fogyasztói osztály,
- biológiai, fiziológiai, pszichológiai és társadalmi állapot. (Mojzesné, 2002, 8)

Gyakran úgy vetődik fel az ifjúsággal való foglalkozás, hogy baj van velük. Nem osztom ezt a nézetet, mert a „baj” a hivatalos társadalommal van ilyenkor, amely nem veszi idejében észre, hogy a fiatalok nem érzik jól magukat a bőrükben. Elias egyenesen úgy látta 1938-ban a helyzetüket – persze két erőteljes európai diktatúra idején – hogy a történelem során: „A maihoz képest csekély volt a távolság a felnőtt és gyerek között. Ma előírások és szabályok oly szoros gyűrűje fonódik az ember köré, a társadalmi életnek az emberi szokásokat alakító cenzúrája és nyomása oly erős, hogy a felnövekvő gyerekek egyetlen alternatívája van: vagy aláveti magát a viselkedés társadalmilag megkövetelt alakításának vagy kizárják a civilizált társadalmi életből” (Elias, 1987, 283)

Nyilván vannak kitérők a születő generációk szocializációjában, helyzetük megítélésében, erre utal a szerző. De mégis a közeledés dominál a 20. század első felében. Minden esetre a nyitottabbá váló világ, az alternatívák növekedése, a felgyorsult életritmus és az ifjúkor meghosszabbodása együtt mintakövetőkből mintaadókká minősítette a fiatalokat. A származás helyett a teljesítmény került és csökkent a társadalmi csoportok távolsága. Más lett a felnőttekkel való kapcsolat. Átalakult a családi élet szerepe és szabadsága. Nőtt a személyiség autonómiája. Megváltozott amitől félték és amiben hittek az emberek. A tanulás lett a betöltött pozíció és a munkahely feltétele. Kiterjedt az intézményes szocializáció. Véleményformáló csoport lett az ifjúság. Több kutató Európában már a 60-as évektől ifjúsági korszakváltásról beszél. Ehhez hosszú út vezetett. Hol és milyen problémák hívták fel a figyelmet rájuk, aminek alapján viharos gyorsasággal élénkült meg a politikai és tudományos érdeklődés irántuk? Német kutatók azt a következtetést vonták le, hogy új ifjúság szerveződött, mely már nem egyszerűen „ellátási” problémát jelent, hanem önálló nemzedéki csoportot. (Gábor, 1992)

Láthatóan olyan társadalmi háttér alakult ki a modernizáció világában, mely azonos jelenségekben nyilvánult meg, de sajátos reakciókat váltott ki döntéshozókban. Mindenütt megszületett az ifjúságszociológia.

Az 50-es évek Amerikájában az elavult egyetemi képzési struktúra, a bevándorlók gyermekeinek terjedő devianciája, a fiatalok erős békevágya, elégedetlenség a gigantikus vállalatokkal, az intimebb élet iránti igény váltotta ki a látványos elégedetlenséget, amire választ kell adni.

A 60-as évek Európájában késve jelentkeztek a kezelésre váró problémák. A megelőző – háborút követő évtized – ugyan egy lelkileg sérült ifjúsággal találta szemben magát. Ők voltak az apátlan generáció,

de nem voltak egzisztenciális gondjaik. Ám a jelzett években a kapitalizmusról is kiderült, hogy nem fenéig tejfő. A recesszió, a gazdasági lejt menet a diákokban komoly elégedetlenséget szított. Ennek politikai felhangjai erősödtek. Senkinek nem hittek, aki elmúlt 35 éves – szlogen mutatta, hogy a diákmozgalom nem csak a hatalommal volt elégedetlen, hanem a szüleivel is. A német és francia diákok és fiatal értelmiségiek megdöngették a polgári társadalom kapuit.

A magyar ifjúságkutatások a 70-es években kezdődtek és folyamatosan jelen vannak, ha részleteit nincs is módunk felvázolni. Szakmánk nagy nevei jelzik fontosságát és a hatalom érdeklődését is. A romló életszínvonal, a felbomló családok, az átlagba zárt egyéniségek, az egyetemre jutás korlátai, bár kiterjedt az alapiskolai tanulás, de igen nagy lemorzsolódással járt. Összességében a túlpolitizált társadalom ellenére a fiatalok életében idegen maradt a politika.

Részletesebben vázoltuk a magyar ifjúságkutatásokat, melyeknek íve azt mutatja, hogy a feltételezés, miszerint a szocializmusban született generáció rendszer iránti hűsége, elkötelezettsége tételezhető, nem bizonyult realitásnak a 80-as években. Különösen a személyes szabadságot és autonómiát hiányolták. A rendszerváltás utáni évek nagy kutatói kérdése az volt, hogy nyertese vagy vesztese-e az ifjúság a változásoknak és a domináns válasz (hosszabb távon is láthatóan) az utóbbi. A romló helyzet és körülmények minden tényezője szerint is az. Munkanélküliség, jövedelem, lakás, tanulás, élet és munka kezdés esélyei nem vigasztalóak. Ingadozó a jövőre vonatkozó remény is.

A 2000-es évek három nagy ifjúságkutatása azt mutatja, hogy mind a kutatók, mind a hatalom fontos kérdésnek tartja az ifjúságot és jövőjét, de lassan és alig transzformálja át problémái megoldását politikai döntésekké. Máig vannak jelei annak, hogy még mindig nem dőlt el – a társadalom aktív résztvevőinek vagy a szociális válság hordozóinak tekinti-e az ifjúságot. Egyébként imponáló „láttelek”, reprezentatív kutatások születtek, melyek keskeny rést sem hagytak az elmúlt évtizedek ifjúsági vizsgálataiban. Ez jó. Csak a legfontosabbakat említem:

Ifjúságszociológia (Sükösd-Huszár, 1969)

A magyar ifjúság a nyolcvanas években (Békés, 1984)

Rendszerváltozás és ifjúság (Gazsó-Stumpf, 1992)

Civilizációs korszakváltás és ifjúság (Gábor, 1992)

Fiatalok az új kapitalizmusban (Gazsó-Laki, 2004)

Ifjúság 2000., 2004., 2008. (Szabó-Bauer-Laki)

Érdeemes volna sok adattal bemutatni e kutatások eredményeit, netán a 3 nagy kutatás konzekvenciáit egybevetni. Ez egy másik tanulmány feladata lesz. Szempontunkból fontos annak felvillantása, hogy 2008-ban milyen volt a társadalmi közérzete a 15-29 éves korosztálynak. Az előző két kutatáshoz képest romlottak a megítélések. A gazdaság helyzete a megelőző 10 évben a válasz: 84%-uk szerint romlott, 13%-szerint változatlan, 3% lát javulást. 80% az életszínvonal romlását látja. Ettől jobb a személyes élet megítélése. Igen alacsony viszont a politika iránti érdeklődés. A fiatalok 60%-át egyáltalán nem érdekli. Döntő többségük úgy ítéli meg, hogy a politikusokat sem érdekli az ifjúság véleménye. Az előző két kutatásban is ez volt a helyzet. (Szabó-Bauer, 2009. 107) Kívánatos lenne, ha megjelenne a kutatásokban az a nyugaton aktuális szempont, mely nem problémaként, hanem erőforrásként tekint rájuk.

Magam is megfaggattam a kurzus hallgatóit. 3 olyan társadalmi probléma megjelölését kértem, mely érinti az ifjúságot (a határ mindkét oldalán), illetve a megoldási javaslatokról is beszéltünk. A gyakorlati-ság alapján 1. és 2. helyre a munkanélküliség és a deviancia került fordított sorrendben a két szintéren. Az utóbbi az országos vizsgálatban is a legégetőbb társadalmi-ifjúsági problémaként jelent meg. 3. helyen itthon a szegénység az iskolázatlansággal együtt, odaát az agresszió az előítéllettel együtt kapott többséget. Az általánosítás szándéka nélkül jegyzem meg, benne élnek ezek a fiatalok a társadalomban.

3. A szocializáció

Hol is történik velünk ez a benne élés? Azt a folyamatot, amelyben a társadalom tagjaivá válnak a megszülető generációk, szocializációnak = társadalmasodásnak nevezzük. Kézikönyveink nálamnál jobban leírják lényegét. Ezért röviden foglaljuk össze a szocializáció szerintünk fontos mozzanatait. Itt válunk biológiai lényből társadalmi lényvé. Bevezetés történik a társadalomba, kialakul az ember személyisége, azonoságtudata, a kultúra átvétele. Kiemelkedőnek tekintem Riesman Magányos tömeg-ét, mely történeti áttekintést ad arról, hogyan alakulnak ennek típusai és szinterei koronként. A hagyományos társadalmakban az ember (és társadalom) hagyomány által irányított és a család szocializálja. A klasszikus kapitalizmusban belülről irányított az egyén és az iskola lép be szintéreként. A 20. században kívülről irányított az ember

és a tömegkommunikáció jut jelentőséghez szintériként. Itt válik fontosá a többieknek való megfelelés igénye. (Riesman, 1973)

Fontos kapaszkodónak találom Kozma Tamás: Tudásgyára-nak megállapítását, hogy a szocializáció csak részben beilleszkedés, részben perszonalizáció is. (Kozma, 1985) Végül a hazai szakma e témában egyedülálló elméleti munkáját említem, Somlai Péter: Szocializációjá-t, melyben a kultúra átörökítési folyamatoként jelöli a szocializációt és a szinterekről sem a hagyományos módon ír. (Somlai, 1997) Magam elfogadom a klasszikus felosztást a spontán és intézményes /család, iskola, egyéb szervezetek/ színteréről, de – Riesmantól is tanulva – beemelem a tömegkommunikációt és azt a gondolatot, hogy a kulturális intézményrendszer egésze is tudatosan szocializál. Végül a szocializáció egész életünkön át tart, és a célja a szociális integráció. Létezik kiilleszkedés és reszocializáció is.

4. Érték, norma szerep

Ezek után – annak tudatában, hogy felnőtté válni nehéz – válaszra vár, mit is tanulunk a szocializációban? Íme a válasz:

értékeket
normákat és
szerepeket.

Az első tényezőt nézve, az érték a többség által hitelesített kulturális alapelv. Egyszerűbben szólva minden olyan törekvés, dolog, amiért érdemes hajtani, élni. Merton szerint ilyen Amerikában az anyagi siker (Merton, 1980), a keleti kultúrában a család. De a tanulás, művészet szeretet, barátság stb. is ilyen értékek.

A norma viselkedési, magatartási szabály, melyet adott társadalom (csoport) jelöl ki és csoportnyomás hatására betartunk. Ez lehet írott szabály, vagyis jogi norma. Lehet erkölcsi szabály, melyet egy közösség hitelesít és megszegése esetén büntet. A vallási szabály a hiten alapszik. A magatartási (illem) szabályt szokás vagy leírás is szabályozhatja. Végül a divatszabály, mely ez esetben a megjelenést írja elő vagy várja el. Mindig, ha egy új érték megjelenik, létrejön az azt védő norma (pl. a magántulajdon).

A szerep a státusunkhoz, pozíciónkhoz tartozó elvárások összessége (pl. az orvosé a gyógyítás). Általános szerep a nemünk, állandó szerep a szülői, a gyermeké, véletlen vagy alkalmi szerep pl. ha vásárlóvá válnunk, vagy tanúskodunk. Amiért fontos erről beszélni, mert egyszerre több szerepet hordozunk és ebből szerepzavar, sőt szerepkonfliktus

következhet. Ezek felismerése és feloldása része a mindennapi életünknek. A csoportnyomásra normákat betartó és szerepet megvalósító embert nevezi Aronson konformnak.

5. Politika, politikai rendszer, civilség

A poliszért végzett tevékenység értelmében használom a kifejezést. Nevezhetném közügynek is a politikát, cselekvési formának, érdekérvényesítési módnak, a vezetők hatásának a társadalom egészére. Ma a gyakorlatban arra irányuló tevékenység, hogy bizonyos csoportok döntési pozícióba jussanak és uralmat gyakoroljanak. A weberi értelemben vett uralomról, az államról, a hatalomgyakorlás módjáról, a politikai kultúráról, a demokráciáról és a diktatúráról csak említést teszünk annak érdekében, hogy eljussunk az állam és a piac dominanciáját befolyásoló, de tőle független civil, öntevékeny szervezetekig és az ifjúságpolitikáig.

A civilség nem állami, sőt független attól, de állampolgári jog arra, hogy önként részt vehess a közügyekben, ellenszolgáltatás nélkül szolgálj a közjót. Ezt a magyar politikai múlt ismerte, de elfelejtettük. Nem csak lehetséges, de szükséges felelevenítése a saját és mindazok érdekében, akik szükségét szenvednek és azt a piacról nem tudják kielégíteni. Szóval elosztási korrekció, társadalmi ellenőrzés, érdekérvényesítés, szolidaritás erősítése a feladata. Ma Magyarországon az egyesületek és alapítványok száma 50000. Tehát ennyi civil szerveződés van, és ennek 15%-a ifjúsági jellegű, főként vallási, sport, szabadidő, kultúra profillal (Nagy Adám, 2007, 123). Jó ügyek mellé állni, non-profitnak lenni, civil kurázsit vállalni és a közjót szolgálni a demokratikus társadalmak fejlesztendő attitűdje. Ezért olyan fontos az ifjúság körében ezt felvetni, megbeszélni, gyakorolni.

A társadalom alulról is meglódulhat ebben a lelassult és „értékrendetlen” világunkban. Rá kell döbbernünk az erkölcsét, tisztességét megőrző embereket, hogy magánügyeik a legszorosabban vett közügyek. Hiszen attól már nem csak ők kerültek távol, hanem a hatalmat gyakorló döntéshozók egy része is.

De ehhez sokat kell tenni. Európában ifjúsági munkának nevezik ezt a folyamatot. Nálunk vitatkoznak róla, és felvetődött, hogy ifjúságpolitika kell hozzá. Van, aki igenli, van aki ellenzi. Közbülső állásfoglalás, hogy iskolai tantárgy legyen, netán érdekérvényesítés vagy esetleg választói magatartásra nevelés. De az is lehet, hogy folyamatos párbeszédet kellene folytatni a politikának az ifjúsággal – minderről – egyen-

rangúságának elismerésével. (Kátai, 2006). Nem elég megtanulnia az életben maradás képességét, az önmagáról való gondoskodás formáit, elkerülését a veszélyeknek. Mint a szakemberek mondják, az érett felnőttiség nem kapcsolható pontosan életkorhoz.

Nem könnyű elindulni, mert a mai ifjúság másképp tekint magára és a világra, mint a felnőttek. Közéleti részvétele lesújtó, miközben fejlesztése fontos. Maga sem hisz abban, hogy szükség van rá, a szakemberek szerint nem látják értelmét.

A tanulmány gondolatébresztő, ennek megfelelően vázlatos. De talán segít abban, hogy akik társadalmi kérdésekben elkötelezettek vagyunk és ifjúságot bízunk ránk, próbálkozzunk hivatásunkban együttműködni érdekükben, netán értük és természetesen velük.

Irodalom

- A kérdéses civilizáció* (2000): szerk. Gombár Csaba-Volosin Hédi, Helikon-Korridor
- A magyar ifjúság a nyolcvanas években* (1984) szerk. Békés Pál, Kossuth Könyvkiadó
- BAYER József (1999): *A politikatudomány alapjai*. Napvilág Kiadó
- BRAUDEL, Ferdinand (2008): *A kapitalizmus dinamikája*. Európa Könyvkiadó
- CSEPELI György (1992): *Nemzet által homályosan*. Századvég Kiadó
- ELIAS, Norbert (1987): *A civilizáció folyamata*. Gondolat
- FERGE Zsuzsa (1984): *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Akadémiai Kiadó
- GAZSÓ Ferenc – LAKI László (1998): *Esélyek és orientációk. Fiatalok az ezredfordulón*. Napvilág Kiadó
- GAZSÓ Ferenc – LAKI László (2000): *Fiatalok az újkapitalizmusban*. Napvilág Kiadó
- GIDDENS, Anthony (2000): *Elszabadult világ*. Napvilág Kiadó
- HALL, Edward (1966): *Rejtett dimenziók*. Gondolat Kiadó
- HANKISS Elemér (1999): *Proletár reneszánsz*. Helikon Kiadó
- HARTLEY, Emma (2007): *Sokszínű Európa*. HVG Könyvek, HVG Kiadó, Zrt.
- Ifjúság 2000* (2002): szerk. Bauer Béla – Szabó Andrea – Laki László, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
- Ifjúság 2004* (2005): szerk. Bauer Béla – Szabó Andrea, Mobilitas
- Ifjúság 2008* (2009): szerk. Szabó Andrea – Bauer Béla, Ifjúság 2008. /2009/, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet

- Iffúságsegítés* (2007): szerk. Nagy Ádám, Belvedere-Palócvilág, U-V-G
- Iffúságszociológia* (1969): szerk. Huszár Tibor – Sükösd Mihály Közgazdasági és Jogi Kiadó
- J. NAGY László (2002): *Az európai integráció politikai története*. Maxim Kiadó, Szeged
- KÁTAI Gábor (2006): *Gondolatok az ifjúságpolitikáról*. Belvedere
- KOZMA Tamás (1985): *Tudásgyár? Az iskola, mint társadalmi szervezet*. Közgazdasági és Jogi Kiadó
- LE GOFF, Jacques (2003): *... Európa történetéről mesél*. AB OVO
- LOSONCZI Ágnes (2009): *Az ember ideje*. Holnap Kiadó
- MERTON, K. Robert (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Gondolat Kiadó
- Nem csak munkával él az ember* (1986): szerk. Jeremy Cherfas-Roger Lewin, Gondolat
- ÖRKÉNY Antal – SZABÓ Ildikó (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Minoritas Alapítvány
- PEASE, Alan (1989): *Testbeszéd*. Park Kiadó
- PEASE, Alan- Gerner, Alan (1989): *Szó-beszéd*. Park Kiadó
- POZSGAY Imre – POLGÁR Tibor (2003): *A rendszerváltás /k/ára*. Kossuth Könyvkiadó
- PUKÁNSZKY Béla – VAJDA Zsuzsanna (1998): *A gyermekkor története*. Eötvös József Könyvkiadó
- Rendszerváltozás és ifjúság* (1992): Szerk. Gázsó-Stumpf MTA Politikatudományi Intézete
- SAFRANSKI, Rüdiger (2004): *Mennyi globalizációt bír el az ember?* Európa Könyvkiadó
- SOMLAI Péter (1997): *Szocializáció*. Corvina Kiadó
- UTRIO, Kaari (1989): *Éva lányai*. Corvina Kiadó